

# Mediterrán és Balkán Fórum



KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

IV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Köszöntő

2010. december 29.

## KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által útjára indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közél-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenti meg.

### Feliratkozás a Mediterrán és Balkán Fórumra

Amennyiben Ön szeretne feliratkozni hírlevelünkre a [vatoma@gamma.ttk.pte.hu](mailto:vatoma@gamma.ttk.pte.hu) e-mail címen megadhatja annak a postafióknak a címét, ahová a hírlevelet kapni szeretné

### Tartalom:

Köszöntő.....	1
Politikai önkormányzatiság versus önálló államiság – a katalán dilemma.....	2
A magyarországi szerbek etnoregionalista törekvései és megvalósulásuk (1848-1860).....	8
Konferencia-ajánló.....	17
Könyvismertető.....	18

### Főszerkesztő:

Dr. M. Császár Zsuzsa

### Főszerkesztő-helyettes:

Kitanics Máté

### Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/501-531

Fax: 72/501-531

Web: <http://balkancenter.ttk.pte.hu/>

ISSN 1788-8026

### Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Békési László, Dr. Gáblí Cecília,  
Dr. Gulyás László, Dr. Hóvári János,  
Dr. Juhász József, Dr. Pap Norbert (elnök),  
Dr. Reményi Péter, Dr. N. Rózsa Erzsébet,  
Dr. Siposné Kecskeméthy Klára,  
Dr. Szilágyi István, Dr. Végh Andor

### Lapszerkesztő:

Vati Tamás

### Olvasószerkesztő:

Kurilla Annamária

### Felelős kiadó:

Dr. Pap Norbert

## Politikai önkormányzatiság versus önálló államiság – a katalán dilemma

Szilágyi István<sup>1</sup>

A XXI. század a globalizációnak, a különböző értékeket, értékrendszereket képviselő kultúrák, civilizációk, identitások és identitásformák találkozásának, a multikulturalizmus egyetemessé válásának, az univerzális modellekben rögzült kormányzati formáknak és politikai rendszereknek a korszaka. Átalakult és eltűnt az állami szereplők kizárólagosságán és mindenhatóságán alapuló westfáliai típusú nemzetközi rendszer. Megszűnt a XVIII-XIX. században használt homogén nemzetállamot feltételező Nation State fogalom érvényessége. Az Európai Unióban általános társadalompolitikai szervező erővé vált a Lisszaboni Szerződésben és a hozzá csatolt kiegészítő jegyzőkönyvben is rögzített szubszidiaritás elve. Általános tendenciát jelez az unitárius, centralizált államok és területi berendezkedések devolúciós, decentralizációs és regionalizációs folyamatok révén történő átalakítása és a különböző szintű és típusú területi, személyi és nemzeti autonómiákat megjelenítő önkormányzatok, önkormányzati rendszerek kiépülése.

A jelzett folyamatok megváltoztatták az állam, a nemzet, az állampolgárság és az önkormányzatiság klasszikus értelmezését.<sup>2</sup> Egyre inkább általános értelmet nyert Juan José Linznek a többnemzetiségű Spanyolországgal kapcsolatban 1982-ban adott megállapítása, mely szerint „Spanyolország ma valamennyi spanyol államát jelenti; nemzetállamot jelent a lakosság nagy része, csak államot és nem nemzetet jelentős kisebbsége számára”. (J. J. LINZ, 1992: p. 423)

### 1. Az önkormányzati rendszer kiépítése és fejlődése Spanyolországban

Spanyolországban a Franco-rendszert felváltó demokratikus parlamenti monarchia intézményi fejlődésének 1979-1983 közötti első szakaszában megvalósult az állam (Spanyol Királyság), a saját nyelvvel bíró történelmi nemzetek (baszk, gallego, katalán, valenciano) és Roberto Blanco Valdés kifejezésével élve (BLANCO VALDÉS, 2005) a történelem nélküli régiók (Cantabria, Asztúria, Extremadura, Madrid, Murcia, La Rioja stb.) demokratikusan szabályozott együttélése. Abban az országban, ahol a lakosság 20%-a katalán, 6%-a baszk, 2,5%-a gallego, 2%-a valenciano nemzetiségű.

A tizenhét önkormányzati közösség együttműködésén alapuló autonómia-modell megteremtésével a spanyol új demokrácia nemzetközi szempontból is példaértékű szerepet játszott egy több száz éves probléma megoldásában. Az 1979 és 1983 között kialakított rendszer máig életképesnek bizonyult.

A régi hatalommal való gyökeres szakítást jelentő új demokráciának az önkormányzati, közigazgatási rendszer kiépítése és a nemzeti-regionális kérdés megoldása során alapvető

<sup>1</sup> DSc, egyetemi tanár, PTE TTK Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszék

<sup>2</sup> Részletesen lásd: Ricard Zapata-Barrero: *Multiculturalidad e inmigración*. Editorial Síntesis, Madrid, 2004.

figyelmet kellett fordítania a nemzeti, a regionális autonómiák és a demokratikus önkormányzati rendszer kompromisszumos összekapcsolódására épülő tagolt és szimmetrikus államszerkezet kialakítására. A modell kielégítette a baszk, a gallego, a katalán kisnemzetek (valamint a saját nyelvvel rendelkező Navarra, a Baleári-szigetek és a Valenciai Közösség) nemzeti igényeit is, de másfajta alapelvű – már idézett kifejezésével élve – „történelem nélküli” régiók alkotta regionális-autonómiák létrehozásával ellensúlyt is képeztek azokkal szemben. A kettős megoldás közös államszervezeti alapját a hatalom területi megosztása képezte, amelyet az autonómiák állama (Estado de las Autonomias) érzelmileg semleges elnevezése foglalt egységes keretbe. A tizenhét önkormányzati közösség<sup>3</sup> létrehozásával, valamint az önálló státussal rendelkező, Marokkó testébe ékelődő két város: Ceuta és Melilla jogi helyzetének rendezésével Spanyolországban technikai-jogi értelemben félföderális rendszer jött létre, amelyet Eliseo Aja kiváló könyvében eltérő tényekre épülő autonómiák államának nevez.<sup>4</sup> A részben az ország történelmi hagyományaira, részben a gazdasági fejlődés által létrehozott regionális tagozódásra, s nem kis részben a politikai szempontok által motivált közigazgatási decentralizációra és politikai önkormányzatiságra épülő folyamat első szakasza Kasztília és León 1983. február 25-én elfogadott autonómia statútumával zárult.<sup>5</sup>

### 1. ábra: Spanyolország Önkormányzati Közösségei



**Forrás:** [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Autonomous\\_communities\\_of\\_Spain.svg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Autonomous_communities_of_Spain.svg)

<sup>3</sup> Andalúzia, Aragónia, Asztúria, a Baleári-szigetek, Baszkföld, Cantabria, Extremadura, Galícia, a Kanári-szigetek, Kasztília-La Mancha, Kasztília és León, Katalónia, Madrid, Murcia, Navarra, La Rioja, Valenciai Közösség.

<sup>4</sup> Eliseo Aja: *El Estado autonómico. Federalismo y hechos diferenciales*. Alianza Editorial, Madrid, 2003.

<sup>5</sup> Részletesen lásd: Szilágyi István: *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1996. pp. 78- 83. és pp. 133-145., valamint: Szilágyi István: *Katalónia az önálló államiság útján*. Comitatus, 2010/6. pp. 23-33.

Az 1978 decemberében elfogadott alkotmány 148. paragrafusa huszonkét pontban taxatívén felsorolja az autonóm közösségek kompetenciájába tartozó ügyeket, amelyeket az önkormányzatok alapszabályai<sup>6</sup>, valamint a központi kormány és a nemzeti pártok által kötött „autonómia paktumok”<sup>7</sup> tovább részleteznek. Az Alaptörvény 149.§. harminckét bekezdése a központi állami szervek kizárólagos kompetenciájába tartozó ügyeket rögzíti. A törvényalkotó azonban lehetőséget nyújt arra, hogy a központi hatalomhoz tartozó hatásköröket, vagy azok egy részét a spanyol parlament valamennyi, vagy egy-egy autonóm közösségre átruházza vagy átengedje, s ezáltal megvalósítsa a racionálisan szabályozott, a teljes jogegyenlőség és a kiteljesedett nemzeti-regionális önkormányzatiság alapjára épülő demokratikus jogállamiság eszméjét. Hispániában 1983 óta az ország történetében példa nélkül álló decentralizációs és demokratizálódási folyamat zajlott le. A saját parlamenttel, s a spanyol törvényhozás második kamarájában, a szenátusban önálló képvisellel rendelkező önkormányzati közösségek közötti kezdeti jogi különbségek 2010 közepére kiegyenlítődték. Ez elsősorban a központi hatalom részéről az egészségügygel, valamint az alap- és középfokú oktatással kapcsolatos hatáskörök önkormányzati közösségekre történő átruházásával, átengedésével magyarázható. Az autonómiák állama napjainkban föderális rendszerekre jellemző sajátosságokat mutat.

Az autonóm közösségek félföderalizmusától a föderalizmus irányába vezető, a nemzeti-kulturális és nyelvi identitásokra alapozott változások különösen a kilencvenes évek második felétől gyorsultak fel és 2006 júliusában, Katalónia új Autonómia Statútumának elfogadását eredményezték. Reális alternatívaként felmerült az önálló nemzet státusát elnyert, Barcelona székhelyű autonóm tartomány Spanyolországból történő kiválása is.

## **2. Nemzeti identitás és önkormányzatiság - Katalónia az önálló nemzetállamiság útján?**

Katalónia 2006. július 19-én elfogadott Alapszabálya az önkormányzati rendszer intézményi megerősítését összekapcsolta a kulturális-nyelvi és történelmi identitásra alapozott önálló államiság megteremtésére irányuló törekvéssel, e célkitűzés történelmi megalapozásával és indoklásával. A Statútum Preambuluma a következőképpen fogalmaz: „A katalán nép évszázadokon át megőrizte saját önkormányzata melletti szilárd elkötelezettségét, amely az 1359-ben létrejött Generalitatban öltött intézményes formát....a Generalitat életre keltése az 1932-es Statútummal következett be, majd 1977-ben a demokrácia megszületésével, az 1979-es Alapszabály és az 1978-as Alkotmány elfogadásával, valamint az autonómiák államának megteremtésével állt helyre....Katalónia önkormányzatisága az Alkotmányon, a katalán nép történelmi jogain és e keretek között a Generalitat különleges helyzetének elismerésén alapul.

<sup>6</sup> Az Önkormányzati Közösségek Alapszabályait lásd: Ignacio Torres Muro: *Los Estatutos de Autonomía*. CEPC, BOE, Madrid, 1999.

<sup>7</sup> Az 1992.február 28-i Autonómia Egyezmények, az 1998. július 16-án a katalán és galíciai nemzeti pártok által közzétett Barcelonai Nyilatkozat, az 1998. szeptember 12-én Baszkföldön aláírt Estellai (Lizarrai) Szerződés, valamint a tárgykörben elfogadott különböző alkotmánymódosítások és Alkotmánybíróági Határozatok.

Katalónia olyan államon belül fejleszti politikai személyiségét, amely elismeri és tiszteletben tartja Spanyolország népeinek eltérő identitásait.

Katalónia polgári és társadalmi hagyományai mindig a nyelv és a kultúra fontosságát hangsúlyozták... A katalán parlament Katalónia állampolgárainak érzéseit és akaratát tolmácsolva, a széles többség támogatását élvezve *Katalóniát nemzetként határozza meg* (a szerző kiemelése). A spanyol Alkotmány második paragrafusa – olvashatjuk a Preambulumban - a katalán realitást elismerve Katalóniát *nemzetiségként – nacionalidad* (a szerző kiemelése) ismeri el. (Ley Orgánica 6/2006:27269). A nemzet és a nemzetiség fogalma azonban politológiai és jogilag egyaránt eltérő tartalmat takar. A nemzetiség a többségi állam területén élő (etnikai) kisebbséget jelent. *A nemzet ellenben objektív és szubjektív kritériumokkal leírható, az esetek nagy többségében önálló államisággal rendelkező entitást, vagy pedig egy többnemzetiségű államon belüli államalkotó tényezőt jelenít meg.*<sup>8</sup>

Az 1978. december 6-án elfogadott spanyol alkotmány második és harmadik paragrafusa a fenti eszmefuttatás igazát támasztja alá. Az alaptörvény második cikkelye Spanyolország megbonthatatlan területi egységét az autonómiák államát alkotó nemzetek és régiók szolidaritására alapozva leszögezi: „Az alkotmány a spanyol nemzet, valamennyi spanyol közös hazájának megbonthatatlan egységén alapul; elismeri és biztosítja a szolidaritás által egyesített nemzetiségek és régiók autonómiához való jogát.” (Las Constituciones de España, 2000: 372). A harmadik paragrafus a nyelvhasználat elvi kérdéseit rendezi, s kimondja: „A kasztíliai az állam hivatalos spanyol nyelve. Minden spanyolnak kötelessége ismerni és jogában áll használni azt. A többi spanyol nyelv is hivatalos nyelvnek számít az érintett Önkormányzati Közösségekben, Alapszabályaiknak megfelelően. Spanyolország nyelveinek változatos gazdagsága olyan kulturális örökség, amelyet különleges tisztelet és védelem illet meg”. (Las Constituciones de España, 2000:372). Nem feladatunk itt most az alaptörvény szóhasználatának nem egészen világos pontjaira rámutatni. Arra azonban felhívjuk a figyelmet, hogy az alkotmány a spanyol nemzetet egy olyan többnemzetiségű, többnyelvű közösségnek tartja, amely közösség sokszínű kulturális egységét a spanyol nyelv kasztíliai változatának hivatalos állami nyelvvé nyilvánítása biztosítja.

Katalónia Önkormányzati Alapszabályának 6.§ (1) bekezdése ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy: „Katalónia saját nyelve a katalán. Mint ilyen, a katalán nyelv a katalán közigazgatás és tömegtájékoztatás általánosan használt és előnyben részesített nyelve, amely az oktatás és tanulás folyamatának is általánosan elterjedt eszköze.” (Ley Orgánica 6/2006:27270).

Ugyanezen paragrafus második bekezdése *Katalónia hivatalos nyelveként a spanyollal mint államnyelvvél szemben a katalánt nevesíti.* „Katalónia hivatalos nyelve a katalán. A kasztíliai, mint a spanyol állam hivatalos nyelve szintén hivatalos nyelv. Mindenkinek joga van a két nyelv hivatalos használatára; Katalónia állampolgárainak joga és kötelessége ismerni azokat.” (Ley Orgánica 6/2006:27270). Ez utóbbi kitétel komoly vitákat és alkotmányjogi aggodalmakat váltott ki Spanyolországban. Sokan a hatályos politikai és alkotmányos rend súlyos sérelmének tartják az alapszabályban megfogalmazottakat.

---

<sup>8</sup> A nemzet és a nemzeti identitás kérdésével foglalkozik Szilágyi István: Nemzeti identitás, nemzetfelfogás és kulturális diplomácia a huszonegyedik században. *Magyar Tudomány* 2010/2. pp. 198-208.

A katalán megoldás ugyanis a baszkföldi, a galíciai és a valenciai igényeket is figyelembe véve felveti és magában hordozza az alkotmányos modell átalakításának és egy generális államreform beindításának a lehetőségét és szükségességét.

Ezek az aggodalmak, valljuk be őszintén, reálisnak tekinthetők. Katalónia Alapszabálya első címe harmadik fejezete 32.§-nak bekezdései ugyanis nyelvi akkreditációhoz, a katalán nyelv ismeretéhez kötik a közszolgálati, köztisztviselői, közalkalmazotti, tanári és bírói stb. munkaviszony betöltését. A 35.§ pedig az oktatás nyelveként a katalánt nevesíti. „Mindenkinek joga van a katalán nyelvű oktatáshoz. A jelen Alapszabály rendelkezéseinek megfelelően általános szabályként a katalánt, mint közvetítő nyelvet kell használni az egyetemi és nem egyetemi oktatásban” (Ley Orgánica 6/2006:27274).

Katalónia komoly erőfeszítéseket tesz a katalán nyelv megóvása és fejlesztése érdekében egy virtuális, ám földrajzi térben ténylegesen létező, a katalán kultúrkörhöz tartozó területek (*Països Catalans – Katalánföld*) szellemi-nyelvi közösségének megteremtésére. Katalónia legfőbb törvényhozó szervét, a Generalitatot az Alapszabály 6.§-a nem csupán felhatalmazza, hanem fel is szólítja arra, hogy a Katalónia nyelvi örökségét képviselő más spanyolországi autonóm tartományokkal<sup>9</sup> és egyéb entitásokkal mozdítsa elő a kommunikációt és kooperációt.

Katalónia új Alapszabálya rögzíti az Önkormányzati Közösség intézményrendszerét. Ennek megfelelően a Generalitat részét képezi a Parlament, a Generalitat Elnöksége, a Kormány, egyéb hatalmi intézmények (Ombudsman, Számvevőszék stb.), valamint a helyi, a megyei önkormányzatok és az önkormányzatok szövetségei. Az Alapszabály részletesen foglalkozik Katalónia Európai Unióhoz fűződő kapcsolatrendszerével, Katalónia külpolitikai szerepvállalásával, valamint a spanyol központi kormányzattal e téren kialakított, az önálló fellépést, egyben a nemzetközi viszonyok rendszerében a koordinált és közös érdekérvényesítést lehetővé tevő intézményi struktúra megjelenítésével.

A jelzett folyamatok, a Spanyolországban és Katalóniában végbement változások, Baszkföld elszakadási törekvései – mint jeleztük – Hispániában felvetik egy generális államreform és alkotmánymódosítás kérdését.<sup>10</sup> Az Ibériai-félsziget nagyobbik államában végbemenő események és folyamatok ugyanakkor a Kelet-Közép-Európa országaiban élő nemzeti kisebbségek autonómia törekvései számára is fontos tanulságokkal szolgálnak. A spanyol-katalán megoldás a

---

<sup>9</sup> A Spanyol Királyság katalán nyelvű autonóm tartományai közé tartozik: a Balear-szigetek. A Valenciái Önkormányzati Közösségben beszélt valenciano nyelv is a katalán egyik dialektusának tekinthető. Andorrában szintén a katalán a hivatalos nyelv és Franciaország Katalóniával határos területein sem csupán baszkul, hanem katalánul is értenek. Hivatalos adatok szerint az Európai Unió kilencedik legnagyobb nyelve a katalán. A katalán nyelvterület 68 000 km<sup>2</sup>-t tesz ki, 13 530 000 fős népességet számlál. Ezen belül Katalónia Önkormányzati Közösségének joghatósága 32 000 km<sup>2</sup>-re és 6 300 000 lakosra terjed ki.

<sup>10</sup> Katalónia függetlenné válásáról 2009. december 13-án civil szervezetek kezdeményezésére több mint 160 városban és településen 700 000 állampolgár részvételével referendumot tartottak. A válasza váró kérdés a következőképpen hangzott: „Egyetért-e Ön azzal, hogy Katalónia független, szociálisan elkötelezett, demokratikus és szuverén jogállam, az Európai Unió tagja legyen?” Bár a voksolás eredménye nem volt kötelező erejű, mivel az alkotmány szerint népszavazást csak a madridi kormányzat írhat ki, José Luis Rodríguez Zapatero miniszterelnök közölte, hogy nem ismeri el a referendumot. A népszavazás egyébként is érvénytelen volt, mivel a szavazásra jogosultak alig több mint 30%-a járult az urnához és azt a Generalitat sem támogatta. A megjelentek 95%-a ugyanakkor Katalónia önállóságára szavazott. S már újabb szervezetek jelezték, hogy 2010-ben további népszavazásokat terveznek és kezdeményeznek az önkormányzati közösség nagyvárosaiban.

kulturális nemzetfelfogás jegyében térségünk többnemzetiségű államaiban élő nemzeti kisebbségek esetében is napirendre tűzi a modell érvényességének és érvényesíthetőségének kérdését. A politikai önkormányzatiság, a területi autonómia, az identitás megőrzésének és a hivatalos nyelvhasználat összekapcsolhatóságának realitása, az ahhoz szükséges intézményrendszer kiépítése és fenntartása az Európai Unióban már megvalósult demokratikus államépítési gyakorlat alkalmazhatóságára hívja fel a figyelmet. Az elemzett problémakör fontosságára való tekintettel további, komparatív szempontokat előtérbe helyező vizsgálódásokat igényel. A jelzett kérdések megválaszolása ezért túlmutat jelen írás keretein. Aziránt azonban a legcsekélyebb kétségünk sincs, hogy a különböző típusú, szintű és alapú önkormányzatok a jövőben is fontos szerepet játszanak majd az államok életében és a nemzetközi viszonyok rendszerében.

#### Irodalom:

- ANDERLE Á. 1985: *Megosztott Hispánia*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- AJA E. 2003: El Estado autonómico. Federalismo y hechos diferenciales. Alianza Editorial, Madrid.
- BASAGUREN A. L. 2007: Las lenguas oficiales entre Constitución y Comunidades Autónomas: desarrollo o transformación del modelo constitucional? *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 79, enero-abril. pp. 87-112.
- BLANCO VALDÉS R. 2005: Nacionalidades históricas y regiones sin historia. Alianza Editorial, Madrid.
- DE ESTEBAN, J. 2000: Las Constituciones de España. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales (CEPC), Boletín Oficial del Estado (BOE).Textos y Documentos Madrid.
- HORVÁTH Z. – ÓDOR B.: (2008): Az Európai Unió szerződéses reformja. HVG ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest
- LINZ J. J. 1992: Politics in a Multilingual Society with Dominant World Language.In: J. G. SAVARD and R. VIGEAULT (comps.):Les etats multilingues.Problemes et solution. Presses de Université Laval, Québec.
- Ley orgánica 6/2006,19 de julio, Sobre la reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña. Boletín Oficial del Estado,2006. núm. 172. pp. 27269-27310.
- SZILÁGYI I. 1996: Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban. Napvilág Kiadó, Budapest.
- SZILÁGYI I. 2010: Nemzeti identitás, nemzetfelfogás és kulturális diplomácia a huszonegyedik században. Magyar Tudomány/2. pp. 198-208.
- SZILÁGYI I. 2010: Katalónia az önálló államiság útján. Comitatus, 2010/6. pp. 23-33.
- TORRES MURO I.1999: Los estatutos de Autonomía. CEPC, BOE. Madrid.
- ZAPATA-BARRERO R. 2004: Multiculturalidad e migración. Editorial Síntesis, Madrid.

## A magyarországi szerbek etnoregionalista törekvései és megvalósulásuk (1848-1860)

Gulyás László<sup>1</sup>

### 1. A magyarországi szerbek követelései

Két nappal az 1848. március 15-i pesti forradalom után, március 17-19. között a Pesten tanuló szerb diákok kezdeményezésére egyesületük, a Matica Srpska, népgyűlést szervezett, ahol kiálltak a magyar forradalom mellett, de emellett hangsúlyosan követelték a szerb nemzet elismerését is (KOVACEK, B. 2000). A pesti szerb népgyűlés után néhány nappal, 1848. március 21-én Újvidéken egy újabb szerb népgyűlés ült össze, mely üdvözölte a március 15-i pesti forradalmat és hitet tett a szerb-magyar testvériség mellett, továbbá megfogalmazta a szerbek követeléseit. Eszerint: a szerbek elismerik a magyar nemzet elsőbbségét és hatalmát, továbbá a magyar nyelv használatát az ország ügyeinek intézésekor, de kérik, hogy a magyarok törvénnyel erősítsék meg az alábbiakat (SOKCSEVITS D. 1994):

- a szerb nyelv szabad használatát az egyházi és beligazgatási ügyekben,
- vallásuk függetlenségét és más keresztény vallásokkal való egyenlőségét,
- iskoláik, alapítványaik és intézményeik ügyeit maguk rendezhessék,
- rendezzék a maradék határőrvidék státusát,
- adják vissza elvett egyházi birtokaikat.

Az újvidéki szerb küldöttség nevében Aleksander Kostić – Újvidék aljegyzője – díszmagyarba öltözve 1848. április 8-án terjesztette a Pozsonyban ülésező magyar országgyűlés elé a fentebbi kéréseket. Kossuth válaszában elismerte a szerb kérések jogosságát és azt ígérte, a magyar kormány meg fogja vizsgálni azok teljesítésének lehetőségét. Másnap a szerb küldöttség a lakásán kereste fel Kossuthot, ahol vezetőjük – Djordje Stratimirović – azt kérte, hogy a magyar országgyűlés ismerje el nemzetként a szerbeket. Erre Kossuth kijelentette, hogy Magyarországon csak egy nemzetet ismer, a magyart. Ha a magyarok „megtagadják tőlünk jogaink elismerését, akkor máshol fogjuk azt keresni” – válaszolta Stratimirović. Erre Kossuth röviden odavetette: „Úgy hát döntsön közöttünk a kard” (SOKCSEVITS D. 1994).

Az Újvidékre visszatérő küldöttség beszámolója nyomán a kezdeti magyarbarát hangulat gyorsan megfordult, magyarellenessé vált. Ugyanekkor a határőrvidéken szerb és horvát parasztok feudális jellegű – elfoglalták a helyi nemesség földjeit – zavargásokat robbantottak ki (GULYÁS L. 1994). Ebben a helyzetben a szerbek vallási vezetője – Josip Rajačić – május 13-ára Karlócára nemzeti gyűlést hívott össze. Ezen a gyűlésen a magyarelles erők kerekedtek felül, ennek megfelelően arról hoztak határozatot, hogy az uralkodótól egy ún. Vajdaság felállítását kérik.

---

<sup>1</sup> Habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar.



Ez az alábbi területeket foglalta volna magában: Baranya vármegye, Bácska (Bács vármegye), Bánát (Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék), Szerémség. A szerbek a Vajdaság számára már nem is autonómiát követeltek, hanem azt, hogy a Vajdaság váljon külön Magyarországtól és csatlakozzon a horvátok által követelt ún. Háromegegy Királysághoz (Horvátország, Szlavónia és Dalmácia egyesítésével megszervezendő és a Magyar Királyságtól független állam az osztrák császár fősége alatt). Ezen Vajdaság élére a karlócai nemzeti gyűlés Šupljikac-ot – a császári hadsereg éppen Olaszországban háborúzó tábornokát – vajdává választotta.

Ennek megfelelően Rajačić vezetésével küldöttség indult az Innsbruckban tartózkodó császárhoz, amely útközben megállt Zágrábban és Jelačić-csal is tárgyalt a horvát-szerb közös magyarellenes akciókról (HEKA L. 2005). Ferdinánd császár Innsbruckban fogadta a szerb küldöttséget, de a várt válasz – a karlócai határozatok elfogadása – helyett az alábbi mondatokat kapták: „Én nem erősíthetem meg a törvényellenes konvent (mármint a karlócai kongresszus – a szerző) határozatait, melyeket görögkeleti vallású alattvalóim hoztak meg egy rakás szerbiai jövevényel együtt. Kész vagyok görögkeleti hitvallású alattvalóim minden lojális óhajának eleget tenni, ha törvényes úton tárják elém...” (GAVRILOVIĆ, S. 2000).

Mint látható, Ferdinánd császár nem volt hajlandó elismerni a szerbeket nemzetnek – ehelyett a „görögkeleti vallású alattvalóim” definíciót használta –, és nem kívánta szentesíteni a karlócai gyűlés határozatait. Bár itt kell megjegyeznünk, hogy a bécsi udvar már ekkor kettős játékot játszott, a kihallgatás után a császár tanácsadói nem hivatalosan arra biztatták Rajačić-ot, hogy menjen végig a megkezdett úton (GAVRILOVIC, S. 2000). Sőt a Karlócára visszatérő Rajačić 1848. augusztus 28-án magánlevelet kapott Ferdinánd Mayerhofer ezredestől – a bécsi udvar belgrádi konzulja -, melyben arra ösztönzi, hogy folytassa magyarellenes fellépését, továbbá kilátásba helyezte, hogy az uralkodó el fogja ismerni a horvát és a szerb ügy jogosságát, „s erről hamarosan várható egy nyilatkozat is” (GAVRILOVIC, S. 2000).

Ez a fordulat 1848. december 15-én történt meg, amikor az új császár Šupljikac-ot megerősítette a májusi karlócai gyűlésen kapott vajdai méltóságban, míg Rajačić-ot felruházta a pátriárka címmel. A szerbek területi autonómiára vonatkozó kérését azonban lebegtette az uralkodó, annyit ígért, hogy a magyarországi szerbek „nemzeti beligazgatását” biztosítani fogja, de csupán a „béke helyreállítása után”(SPIRA GY. 1980). Ráadásul az uralkodó szerbekkel szembeni játékterét jelentősen megnövelte, hogy a frissen kinevezett vajda, Šupljikac 1848. december 27-én váratlanul elhalálozott. Ezek után érthető, hogy Rajačić 1849. január 13-i ünnepélyes feliratában – melyet a görögkeleti újév alkalmából küldött – arról tájékoztatta Ferenc Józsefet, hogy a szerb nép bízván a császári szóban, türelemmel fogja kivárni a béke helyreállítását és „nemzeti beligazgatásának” ez utánra ígért megszervezését (SPIRA GY. 1980).

## 2. A délvidéki kis háború első szakasza: 1848 nyara és ősze

A karlócai gyűlés után – a fenti diplomáciai eseményekkel párhuzamosan – Stratimirović parancsnoksága alatt a szerbek három ún. felkelő tábor (ARDAY L. 2002) hoztak létre: az elsőt Karlóca környékén, a másodikat Perlasz mellett (a Temesköz délnyugati részén) és a harmadikat a Bácska délkeleti szögletében húzódó ún. római sáncoknál. Ezen három táborban nagyjából húszezer – zömében a határőrezredek állományából – regrutálódott fegyveres koncentrált. A helyzet elmérgesedéséhez jelentős mértékben hozzájárult, hogy bár a Szerb Fejedelemség hivatalosan semlegességét nyilvánította ki, Belgrád valójában a délvidéki szerbek erőteljes támogatásába kezdett (RESS I. 2004). 1848 májusában több ezer szerb önkéntes érkezett a Szerb Fejedelemségből a Délvidékre. Ezeket a magyarországi szerbektől – akiket rácoknak neveztek – való megkülönböztetés érdekében szerviánusoknak nevezték el.

A kibontakozó szerb-Habsburg együttműködés és a szerviánusok megjelenése nagy ellenszenvet váltott ki a magyar politikai elitből, Csernovics Péter magyar kormánybiztos még megpróbált tárgyalni a karlócai nemzeti mozgalom vezetőivel, de kísérlete rövidesen kudarcba fulladt. Ezek után a magyar kormány 1848. május 15-én Batthyány Lajos miniszterelnök vezetésével válságtanácskozást tartott, amelyen elrendelte a délvidéki várak háborús készenlétbe helyezését és a magyar szerb határ lezárását. Az egyre magabiztosabbá váló szerbek nem törődtek a magyar kormány intézkedéseivel. Gondoljunk bele, a határ lezárását pont azon szerb határőröknek kellett volna végrehajtani, akiknek a megsegítésére érkeztek szerb önkéntesek a Szerb Fejedelemségből.

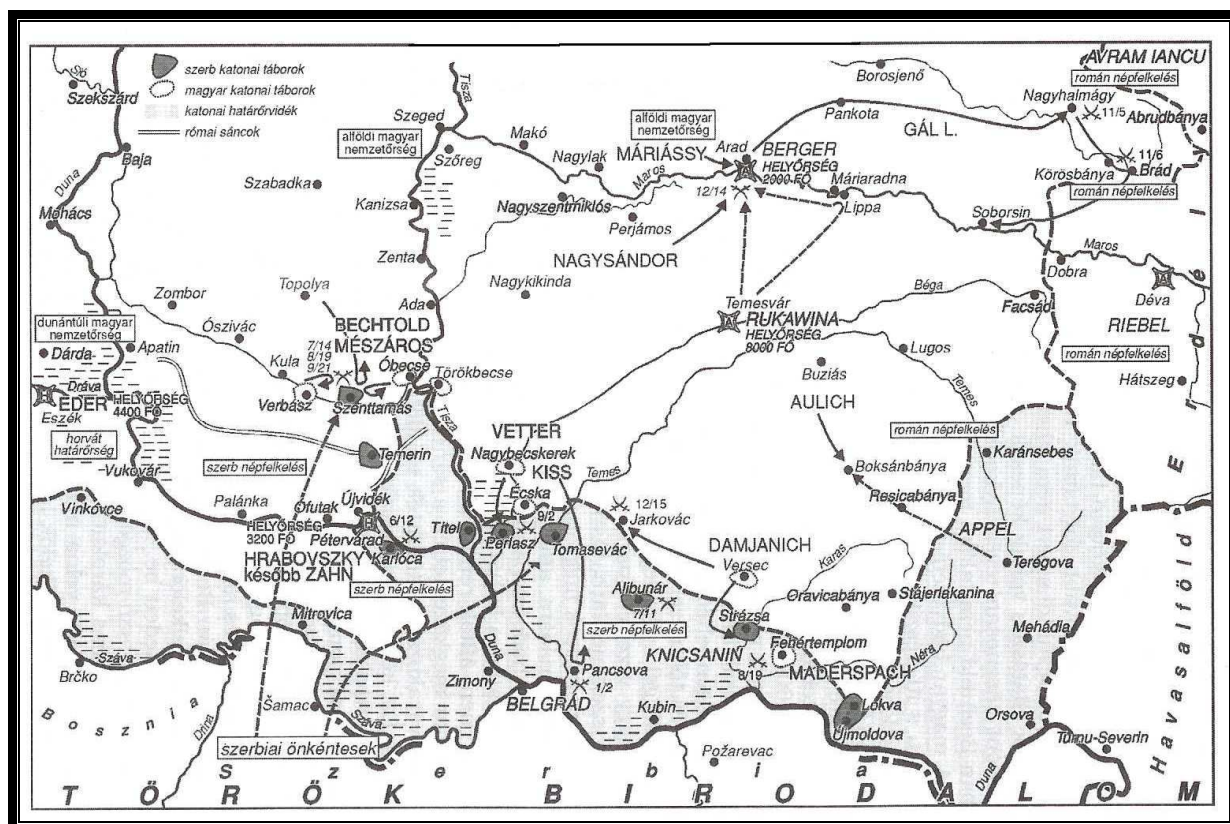
1848. június 3-án Stratimirović Újvidéken fegyverbe szólította a szerbeket. Az ún. római sáncokból június 6-án több száz főnyi szerb felkelő Titelbe vonult, ahol a csajkás egységek fegyvertárából felfegyverkezett. Ezzel kezdetét vette a hadtörténeti szakirodalom által „délvidéki kis háborúnak” nevezett összecsapás-sorozat (KEDVES GY. 1998).

Mint a 1. ábráról leolvasható, a délvidéki háború két hadszíntéren zajlott: egyrészt a bácskai (Bács vármegye), másrészt a bánási hadszíntéren (Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék).

Nézzük meg először a szemben álló felek felállítását: a szerb felkelők három nagy (Karlóca 15 ezer felkelő, Temerin 6 ezer felkelő, Perlasz 3 ezer felkelő) és néhány kisebb (Tomasevác, Titel, Alibunár) táborba tömörültek. A magyar kormány csapatai Temesvár (Rukawina ezred), illetve Pétervárad erődjében (Hrabovszky altábornagy egységei) készülődtek az összecsapásra.

A bácskai hadszíntéren az egymással szemben álló csapatok első összecsapására 1848. június 12-én került sor Karlócánál, amikor Hrabovszky altábornagy Péterváradról kiküldött csapatai sikertelenül próbálták meg felosztatni a karlócai szerb tábor (itt jegyezzük meg, hogy Karlóca és Pétervárad távolsága mindössze 12 km.). Az összecsapás után Csernovics Péter kormánybiztos ismét kísérletet tett a fegyveres küzdelem leállítására, június 24-én egy 10 napos fegyverszünetet sikerült is tető alá hoznia. Ez azonban törekenynek bizonyult, a szerviánusok június 26-án vérengzést rendeztek Újvidéken. A szerviánusok utcai verekedéseket provokáltak, majd hajtóvadászatot rendeztek a kisebbségben élő magyarok, sőt németek ellen, ami több tucat halálos áldozattal járt.

1. ábra: A délvidéki kis háború 1848 nyarán és őszén



**Forrás: A szabadságharc katonai története, szerkesztette BÓNA G. 1998.**

1848 júliusa az erőgyűjtés időszaka volt mindkét fél részéről. A szerbek Szenttamáson egy előre tolt táborát hozták létre, míg a magyar kormány Bechtold altábornagy vezetésével csapatokat irányított a Délvidékre, illetve meggyorsította a nemzetőr csapatok szervezését. Bechtold altábornagy július 14-én kísérletet tett a 3000 határőrből és a 2000 szervánusból, továbbá több ezer népfelkelőből álló szenttamási szerb tábor felszámolására, de Szenttamás ezen első ostroma az előkészítés hiányában kudarcba fulladt.

Ugyanekkor a bányászati hadszíntéren a magyar csapatok két nagy győzelmet is arattak: Versecnél súlyos vereséget mértek az alibunári táborukból kitámadó szerbekre (1848. július 11), illetve Fehértemplomnál szintén vereséget mértek a települést megtámadó szerb csapatokra (1848. augusztus 19.).

A bácskai hadszíntéren Bechtold altábornagy egy hónapi készülődés után 1848. augusztus 19-én újabb ostromot indított Szenttamás ellen, de ezen támadása is kudarcba fulladt. Bechtold sürgősen beadta lemondását és távozott egyenesen a császári csapatokhoz. A délvidéki hadműveletek irányítását Mészáros Lázár hadügyminiszter személyesen vette át, utasítására Kiss Ernő ezredes csapatai augusztus 2-án megtámadták a szerbek perlaszi táborát, amelyet elfoglaltak, de a szerbek szekereken elmenekültek. A győzelem után a magyar csapatok ismét – immár harmadjára – megkísérelték Szenttamás elfoglalását, de a szeptember 9-én meginduló ostrom megint kudarcba fulladt, a szerbek visszaverték a támadó magyar csapatokat.

Mészáros Lázár Szenttamás sikertelen ostroma után felhagyott a délvidéki hadműveletek személyes irányításával, és visszautazott Pestre.

Ezzel párhuzamosan a szerbek a bánági hadszíntéren is sikert arattak, augusztus hónap folyamán elfoglalták Pancsova városát. Ráadásul miután október 4-én megjelent a császár rendelete a magyar országgyűlés feloszlatairól, a temesvári erőd és az aradi erőd parancsnokai felmondták a magyar kormány iránti engedmességét. A szerb felkelők ki akarták aknázni ezt a helyzetet és elhatározták, hogy egy Tisza menti támadással elvágják egymástól a báncai és a bánági magyar haderőket. Mivel a titeli és a bánföldvári átkelőhelyek már szerb kézen voltak, a tervük sikeres megvalósításához Óbecsét és Törökbecsét kellett volna elfoglalniuk. A szerb csapatok október 14-én támadták meg a két települést. Óbecsénél a nyugállományból visszahívott, 69 éves Fackh ezredes személyesen vezette rohamra a magyar huszárokat, akik gyorsan szétszórta a szerb csapatokat. Törökbecsénél a szerbek behatoltak a városba és csak a belvárosban, torlaszok építésével sikerült őket feltartóztatni. A szerbek megunva a rohamozást, gyűjtogatni és fosztogatni kezdtek, mire a vagyonukat féltő nemzetőrök kitörtek a torlaszok mögül és véres harcok árán, de kiveték a szerbeket a városból. Ekkor érkezett meg Damjanich segélycsapata, amely hátba támadta a menekülés közben soraikat rendezni akaró szerbeket. A támadás eredményeképpen a szerbek fejvesztetten menekültek a Tisza túlsó partjára.

1848 őszén a magyar kormány csapatainak hadműveletei főleg a Dunántúlra koncentráltak (Jelačić támadásának visszaverése). Október hónap folyamán Beöthy Ödön délvidéki kormánybiztos jelentette az Országos Honvédelmi Bizottmánynak, hogy a szerbek béketárgyalásokat kezdeményeztek. A tiszai kompon folyó tárgyalásokról a történészeknek nem sikerült jóformán semmit se kideríteniük, de az tény, hogy október végén és november elején mindkét fél leállította a hadműveleteket. Sőt a magyar hadvezetés csapatokat csoportosított át a báncai hadszíntérről a Lajta mellé.

A béketárgyalások azonban eredménytelenül zárultak, november végén a bánági hadszíntéren kiújultak a küzdelmek – míg Bánckában nem történt jelentősebb összecsapás –, a magyar csapatok (Kiss Ernő és Damjanich vezetésével) megkísérelték a tomaševac-i szerb központot felszámolni. A váltakozó sikerrel és nagy kegyetlenséggel folyó bánági magyar-szerb küzdelmeknek az vetett végett, hogy a magyar kormány az összpontosítás érdekében (felkészülés a tavaszi hadjáratra) a magyar csapatok túlnyomó részét kivonta a bánági hadszíntérről. Így 1849 januárjában a szerb felkelők a Délvidéket a Zombor-Szabadka-Szeged-Maros vonalig megszállták. Egyedül Pétervárad erődje és az ágyúí által ellenőrzött Újvidék maradt magyar kézen. A délvidéki magyar haderők – melyek a szerb és császári csapatok létszámának alig egyharmadát tették ki – ún. támpont védelemre rendezkedtek be, azaz Péterváradra, Eszékre, Szegedre és Aradra húzódtak vissza, illetve a Baja-Szeged vonalat a népfelkelők segítségével próbálták meg tartani.

### **3. A délvidéki kis háború második szakasza: 1849 január-augusztus**

A császári-szerb csapatok (a szerb csapatok jelentős része ún. szerviánus volt) élve erőfölényükkel, Todorović tábornok vezetésével a délvidéki front teljes hosszában támadást

indítottak 1849 januárjának második felében. A szerviánus csapatok kegyetlenkedéseinek hírére Bács vármegye magyar és német falvainak lakossága népvándorlásszerű menekülésbe kezdett. A kegyetlenkedések mértékét jól mutatja, hogy 1849. február 1-jén Zentán a szerviánus csapatok betörése 2000 polgári áldozatot követelt.

Todorović csapataival a Tisza két partján nyomult előre, a jobb parton Ókanizsáig, míg a bal parton február 9-én Szőregig, majd február 11-én Szegedig jutottak. Itt azonban megfordult a hadiszerecsse, Hadik Gusztáv csapatai előbb Új-Szegednél, majd egy nappal később Szőregnél vereséget mértek Todorović csapataira. Ellentámadásra viszont már nem futotta erejéből, így megelégedett Szeged és Szabadka szilárd birtoklásával, mindkét várost egy-egy hadosztály biztosította. Így a front e szakaszon egy időre megmerevedett. Február és március hónap folyamán a délvidéki magyar katonai erők jelentős mértékben megerősödtek. A Szegeden és Szabadkán állomásozó csapatok létszáma e két hónap alatt 3000-4000 katonáról 14000-re nőtt. E létszámnövekedést az okozta, hogy Bácska és Bánság szerbek elől elmenekült lakosságából Batthyány Kázmér – a Délvidék új kormánybiztosa – több félreguláris és reguláris egységet állított fel. Ugyanekkor a délvidéki szerbek és a Habsburgok között vita támadt, Bécs túlzónak tartotta a szerbek nemzeti követeléseit. E vita következtében az osztrák kormány felkérte a Szerb Fejedelemséget, hogy rendelje haza a szerviánusokat. Belgrád eleget tett a kérésnek, így 7000-10000 főnyi szerviánus visszatért anyaországába. Ráadásul az 1849. március 4-i olmtüzi alkotmány alaposan lehűtötte a magyarországi szerbek harci kedvét.

A megerősödött magyar csapatok Szegedről és Szabadkáról kiindulva Perczel Mór parancsnoksága alatt 1849. március 22-én egy nagy délvidéki offenzívát indítottak. Ennek során felszabadították a körülzárt Péterváradot, majd a szerb felkelés jelképe, a háromszori ostromot kiálló Szenttamás ellen fordultak. 1849. április 3-án Perczel elfoglalta Szenttamást, az Óbecse felé menekülő szerbeket pedig a magyar lovasság a nyílt terepen lemészárolta. A hadtörténetesek szerint az ostrom és a menekülés során mintegy 2000 szerb katona pusztult el. Szenttamás bevétele katonailag (a legfontosabb szerb támaszpont volt) és morálisan (szétfoszlott a bevehetetlenség mítosza) is fontos győzelem volt, ezek után Perczel csapatai hozzákezdtek a Bácska visszafoglalásához. E tervük csaknem teljes sikerrel járt, egyedül a Tisza és a Duna összefolyásánál található Títeli-fennsíkot nem tudták a magyar csapatok elfoglalni.

Bácska visszafoglalása után április utolsó hetében Perczel a bánsági hadszíntérre koncentrált, új célja a Temesköz felszabadítása volt. Perczel ez alkalommal is sikerrel járt, több győztes csata után 1849. május 10-én bevonult Pancsovára és ezzel a Temesköz nyugati fele felszabadult. Ezzel egyidőben Temesköz keleti részén Bem tábornok folytatott hadműveleteket. Perczel és Bem sikeres hadműveletei következtében a Délvidék túlnyomó része – kivétel a Títeli-fennsík, Arad és Temesvár várai – a magyar kormány fennhatósága alá került 1849 májusára.

A bácskai hadszíntéren 1849 nyarán a magyarok számára kedvezőtlen fordulat kezdődött, Jelačić csapatai június első hetében Tíelnél (amely a szerb felkelők kezén volt) átkeltek a Dunán és megkezdték bácskai hadműveleteiket. Perczel megpróbálta feltartóztatni Jelačić előretörését, de június 7-én Kátynál súlyos vereséget szenvedett. De Jelačić nem használta ki győzelmét, így a Délvidéken a front a Ferenc-csatorna vonalában húzódott júniusban.

Július 14-én a magyar csapatok ellentámadást indítottak és Jelačić-ot egészen Títelig szorították vissza. Ez a helyzet egészen a szabadságharc bukásig fennmaradt.

#### 4. A szerb igények „megvalósulása”: Szerb Vajdaság és Temesi Bánság

A magyarokkal harcban álló császári udvar az 1849. március 4-i olmtützi alkotmányban a szerbeknek kilátásba helyezte az autonóm Vajdaság létrehozását. Ennek a területi egységnek az elnevezéséről és pontos területéről a bécsi udvarban hosszas viták folytak (DEÁK Á. 2000). A viták lezárása után 1849. november 18-án egy császári pátens életre hívta a Szerb Vajdaság-Temesi Bánság elnevezésű koronatarományt. Az így megszülető Vajdaság területe négy vármegyét (Bács, Torontál, Temes és Krassó-Szörény) és Szerém vármegye két járását (rumai járás és iloki járás) ölelte fel, központja Temesvár, katonai kormányzója gróf Johann Coronini-Cromberg altábornagy volt.

De rögtön rögzítenünk kell, hogy az így megszülető Vajdaság nem az a Vajdaság volt, amit a szerbek követeltek (KRESTIC, V. 1987). A 2. ábrán világosan látszik, hogy a császár nem csatolta hozzá az ún. Katonai Határőrvidéket, tehát nem volt közvetlenül határos Szerbiával, és nem terjedt ki minden olyan magyarországi területre, ahol szerbek éltek. A hivatalos nyelv papíron a német és az illír lett, de a gyakorlatban csak a németet használták.

2. ábra: A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság 1849-1860



Forrás: Köztes-Európa 1763-1993. Szerkesztette: PÁNDI L. 1995.

Szintén fontos üzenete volt annak a ténynek, hogy a szerb nemzeti központnak számító Karlóca helyett a nagyszámú német polgársággal bíró Temesvár lett a tartomány székhelye. A bécsi kormány minden fontosabb vajdasági vezető pozíciót cseh és osztrák hivatalnokkal töltött be. Jól mutatja a bécsi udvar trükközését az, hogy 1849 őszén Ferenc József felvette uralkodói címei közé a „a Szerb Vajdaság nagyvajdája” címet és ezzel megakadályozta, hogy a szerbek saját maguk választhassanak vajdát. Ezek után Ferenc József kinevezte szerb alvajdává a Temesi Bánságot igazgató katonai kormányzót, aki viszont nem szerb nemzetiségű volt (Deák Á. 2000). Természetesen a szerbek megpróbálkoztak azzal, hogy változtassanak ezen a helyzeten és szerb nemzetiségű alvajdát neveztesse ki, de ezen törekvésük megbukott a bécsi udvar ellenállása miatt.

**1. táblázat: A Vajdaság etnika viszonyai 1849-1860**

<i>Etnikum</i>	<i>Fő</i>	<i>%</i>
Szerb	309 855	27,8
Román	414 947	37,1
Német	256 164	22,9
Magyar	73 642	6,6
Bunjevác és sokác	23 014	2,1
Horvát	25 982	2,3
Egyéb	13 253	1,1
<b>Összesen</b>	<b>1 116 857</b>	<b>100 %</b>

**Forrás: A szerző saját szerkesztése Kemény G. Gábor (1946) alapján**

Az, hogy a szerbek követelései milyen felemásan valósultak meg, jól mutatja az 1. táblázat, melyből megállapítható, hogy a szerb autonóm területként létrehozott Vajdaságban a szerbek aránya nem érte el a 30%-ot, a románok aránya ennél jóval magasabb volt. Azaz kijelenthetjük, hogy a szerbek saját Vajdaságukban kisebbségbe szorultak (GULYÁS L. 2005).

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a szerbek olyan „jutalmat” kaptak a Vajdaság felállításával, amellyel kifejezetten elégedetlenek voltak, úgy érezték követeléseiket a császár csak felemásan teljesítette. Ráadásul a Vajdaságot alig több mint 10 évi fennállás után, a Bach-rendszer felszámolásával párhuzamosan 1860. december 27-én Bécs megszüntette, területét ismét Magyarországhoz csatolta, ezzel visszaállította a korábbi vármegyéket és azok önkormányzatát.

**Irodalom:**

- ARDAY L. 2002: A mai Vajdaság (a történelmi Bács-Bodrog, Torontál és Szerém vármegyék) rövid története. IN: Arday Lajos (2002): Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. BIP Kiadó, Budapest, pp. 2-60.
- BÓNA G. szerk. 1998: A szabadságharc katonai története. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- Bosnyák I. szerk. 2000: Délvidék, negyvennyolc. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék.
- DEÁK Á. 2000: Nemzeti egyenjogúsítás 1849-1860. Osiris Kiadó, Budapest.
- FRIED I. szerk. 1987: Szerbek és magyarok a Duna mentén II. Tanulmányok a szerb magyar-kapcsolatok köréből. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GAVRILOVIĆ, S. 2000: A szerb nemzeti program és a Szerb Vajdaságért folytatott politikai harc az osztrák császárságban. 1848-49-ben IN: BOSNYÁK I. szerk. 2000: Délvidék, negyvennyolc. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, pp. 22-57.
- GULYÁS L. 1994: A szerbek és a magyar szabadságharc 1848-49. Fejezetek a délszláv-magyar közös történelemből IV. KAPU 1994/8. szám pp. 65-68.
- GULYÁS L. 2005: Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest.
- GULYÁS L. 2007: Vajdaság: Történelmi áttekintés. IN: NAGY I. (szerk.): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus, Pécs-Budapest, pp. 76-149.
- HEKA L. 2005: Szerbia állam és jogtörténete. Bába és Társa Kiadó, Szeged.
- KEDVES GY. 1998: Az 1848 nyarán és a délvidéki hadműveletek a honvédcsoportok kivonásáig. IN: BÓNA G. szerk. 1998: A szabadságharc katonai története. Zrínyi Kiadó, Budapest
- KRESTIC, V. 1987: A magyarországi szerbek politikai törekvései és a magyarok 1848-1867. IN: FRIED I. szerk. 1987: Szerbek és magyarok a Duna mentén II. Tanulmányok a szerb magyar-kapcsolatok köréből. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp.129-146.
- KOVACEK, B. 2000: A szerbek Pesten 1848 márciusában. IN: BOSNYÁK I. szerk. 2000: Délvidék, negyvennyolc. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, pp.107-112.
- RESS I. 2004: Ilija Garasanin magyar politikájának nemzetközi háttere (1848. március-1849. február). IN: RESS I. 2004: Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek és bosnyákok a nemzetállam vonzásában. L' Harmattan, Budapest. pp.135-163.
- SOKCSEVITS D. ET AL. 1994: Déli szomszédaink története. Bereményi Könyvkiadó, Budapest.
- SPIRA GY. 1980: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.



**Mediterranean Conference for Academic Disciplines**

6-10 March, 2011

Gozo, Malta

**Website:** <http://www.internationaljournal.org/malta.html>

**Contact name:** Professor Joseph Bonnici, PhD, JD

**Organized by:** International Journal of Arts and Sciences

**Deadline for abstracts/proposals:** 25 January 2011

**European Political Science Association (EPSA)**

16-18 June, 2011

Dublin, Ireland

**Website:** <http://www.epsanet.org/generalconference2011.html>

**Contact name:** Jean Evans

European Political Science Association (EPSA) will host an annual general conference of political scientists, with the first to be held in June 2011 in Dublin (at the Guinness Storehouse Conference Centre).

**The Economies of Balkans and Eastern Europe Countries in the changed world**

5-8 May, 2011

Pitesti, Romania

The Kavala Institute of Technology, Greece in cooperation with the University of Pitesti, Romania organizes the 3rd International Conference EBEEC 2011. Main topic of this conference will be the changes to the area of South-Eastern Europe and future prospects and challenges for the economies of the countries from that territory.

**Website:** <http://ebeec.teikav.edu.gr/>

**Contact:** [ebeec@teikav.edu.gr](mailto:ebeec@teikav.edu.gr)

## Pap Norbert: Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában

Publikon Kiadó, Pécs, 320 p.

Hiánypótló művet tett közzé a pécsi Pulikon Kiadó, amikor 2009-ben megjelentette Pap Norbert „Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában” című művét. A rendkívül mély és sokrétű, a külgazdasági, kulturális, társadalmi és politikai kapcsolatokat egyaránt vizsgáló kutatásra támaszkodó kötet elsődleges célja nem egy összefoglaló jellegű regionális földrajzi mű elkészítése, hanem Magyarország dél-európai térséggel kialakított kapcsolati hálójának feltárása és bemutatása volt. A szerző számos könyvben, illetve tanulmányban foglalkozott már a dél-európai térség geopolitikai, gazdasági és diplomáciai viszonyrendszerével. A tárgyalt mű azonban szintetizáló, összefoglaló jellege miatt kiemelkedik a korábbi publikációk sorából.

A kötet első fejezete a vizsgálat kereteit, módszertanát, illetve előzményeit mutatja be. A szerző elsősorban azon kérdésekre kívánt választ keresni kutatása során, hogy mennyire kiegyensúlyozottak, esetleg aszimmetrikusak Magyarországnak a térséggel kialakított kapcsolatai, melyek a kialakított viszonyrendszer súlyponti államai, illetve szubnacionális területi egységei, közvetítő, illetve kapcsolati területei. Mindemellett elemzésének egyik kulcskérdése az volt, hogy a földrajzi gondolkodásban mennyire tekinthető kulcsfontosságúnak a szárazföldi vagy a tengeri szemlélet érvényesülése. Éppen ez utóbbi vizsgálati szempont miatt kiemelt figyelmet kapott az 1918-ig meghatározó szereppel bíró magyar tengeri kijárat (Fiume) az Adrián. A térben kapcsolódó társadalmak térélményét felrajzoló kutatás időkeretét a rendszerváltást megelőző évektől (1986-tól) 2005-ig terjedő időszak adta.

Az időbeli lehatárolásnál azonban problematikusabbnak bizonyult a kutatás térbeli lehatárolása, hiszen, ahogy a szerző maga is utal erre, a „Balkán”, a „Mediterráneum” és a „Dél-Európa” fogalom földrajzi kategóriái között sok az átfedés és zavar. Egy jó példa erre a tengeri kijáratral nem rendelkező Szerbia, Koszovó vagy Macedónia esete, amelyek a Mediterráneumnak nem, azonban a Nyugat-Balkánnak és ebből következően a dél-európai térségnek is szerves részét képezik. Kérdéses továbbá Franciaország is, amely valóban csupán részben tekinthető dél-európai államnak, hiszen a mediterrán mellett inkább kontinentális és atlanti jellege a meghatározó.

Ezt követően a szerző arra keresi a választ, hogy létezik-e objektív földrajzi tér, vagy csupán szubjektív térélmények összességéről van-e szó. Elemzésében bemutatja a természeti, gazdasági, politikai, közigazgatási stb. tér törvényszerűségeit elemző földrajzi gondolkodás három irányzatát: a tájelméletet, a gazdasági körzetesítés elméletét, illetve a központi helyek elméletét. Ezek az elméleti irányzatok alapvetően egymástól függetlenül fejlődtek, azonban mindeddig számos kísérlet született ezek integrálására. A központi helyek elméletének bemutatásakor a szerző hangsúlyozza, hogy napjainkra a területiség új dimenziói váltak fontossá, így új elméleti modellekre van szükség a folyamatok megismeréséhez és elemzéséhez. A szerző a politikai és földrajzi alapfogalmak tisztázásával mutatja be a politika és a földrajz közötti viszony legfontosabb elemeit. A globalizáció következtében a politikának a földrajzi elhelyezkedéshez fűződő viszonya napjainkra jelentős változásokon ment keresztül.

A Balkán, Dél-Európa és a Mediterráneum földrajzi kategóriáinak érték- és strukturális tartalmát elemző fejezet részletesen kitér a dél-európai térség topográfiai lehatárolásának problémáira, hiszen az egymástól eltérő Európa-felosztások sokszor egymástól különböző országokat sorolnak egy-egy azonos csoportba. Történész szemmel a fejezetből hiányzik Szűcs Jenő 1981-ben írt tanulmányának ismertetése (Vázlat Európa három történeti régiójáról), hiszen az európaiság és a jelenlegi helyzet megértéséhez rendkívül fontos Európa belső történelmi, kulturális, illetve politikai határainak elemzése.

A negyedik fejezet a dél-európai államok és Kis-Ázsia centripetális és centrifugális hatásoknak kitett integrációs és dezintegrációs folyamatait elemzi a gazdasági és politikai földrajzi sajátosságokat figyelembe véve. Egyetérthetünk azzal a megállapítással, hogy a vizsgált államok mind történelmi, mind civilizációs, mind pedig vallási szempontból rendkívül tagolt térben helyezkednek el.

A Dél-Európa kutatás magyar földrajzi kutatásban betöltött szerepét tárgyaló fejezet rávilágít arra a tényre, hogy a térség kutatása a 20. század második felében ugyan kissé háttérbe szorult, de a rendszerváltást követően, a megnyíló utazási és kutatási lehetőségek következtében ismét megerősödött. Az ezt követő fejezet Magyarország külkapcsolatainak politikai- és gazdaságföldrajzi hátterét elemzi. Pap Norbert geopolitikai vizsgálataiban különös fontossággal bír a tengeri hatalom jelentősége a politikai földrajzi meghatározásban. A geopolitikai és politikai földrajzi szakirodalom áttekintésével mutat rá arra a tényre, hogy a nagyhatalmi cselekvés mozgatórugói kötődtek a tengeri (később légi is) hatalomhoz, vagy az azzal való szembenálláshoz.

Az ún. Köztes-Európában található Magyarország esetében nagy jelentőséggel bír az ország „landlocked” jellege. Mindezzel összefüggésben az utóbbi időkben megfigyelhető, hogy Magyarország számára a dél-európai térség egyes országai és azokon belül egyes területek egyre növekvő jelentőséggel bírnak a külkapcsolatokban. A térség napjainkra különös tekintettel bír az ország számára, hiszen a biztonságpolitikai kihívások sora is elsősorban a Balkánhoz kapcsolódik. A magyar külpolitikai gondolkodást elemezve a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy abból hiányzik a proaktivitás, illetve a folyamatok résztvevő alakításának képessége.

A hetedik fejezetben számos statisztikai adatot feldolgozó táblázat és grafikon segíti Magyarországnak a térség államaival kialakított gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatainak a megismerését. A fejezet részletesen ismerteti a legjelentősebb gazdasági partnerállamokkal létesített kapcsolatokat. Pap Norbert elemzésében kiemeli, hogy „Magyarország összes dél-európai kapcsolatainak a meghatározó hányada Olaszországhoz kötődik. A történelmi jóviszony, a fejlett intézményrendszer, a relatíve nagyszámú, nyelvet beszélő közvetítő, a térség legjelentősebb gazdasági potenciálja kiemelt partnerré teszi számunkra Itáliát.”

A kötet fejezetei közül számomra különösen a magyar-olasz viszonyokkal foglalkozó nyolcadik fejezet érdekes. A magyar-olasz kapcsolatokat vizsgáló fejezetben jutunk el a Dél-dunántúli régió és Olaszország közötti gazdasági kapcsolatok ismertetéséig. Egyetérthetünk azzal a megállapítással, hogy a gazdag kulturális és gazdasági kapcsolatok ellenére a külpolitika szintjén „sem Olaszország, sem Magyarország számára a másik állammal kialakított kapcsolat nem képez prioritást.” (p. 231.). A fejezet első részében részletesen kitér Itália különböző területeinek történelmi, gazdasági és politikai sajátosságaira. A déli és az északi területek az évszázadok során

ugyanis nagyon eltérő fejlődési utat jártak be. A modern tőkés fejlődés Északon, a Szárd-Piemonti Királyságban alakult ki, ez a terület lett a modernizáció és a Risorgimento központja. Délen, idegen uralom alatt központosított királyságok, Közép-Itáliában prosperáló városállamok alakultak ki. A 19. században, az egységes olasz nemzetállam megteremtése után az északi úgynevezett ipari háromszögben (Torino-Milánó-Genova) összpontosult a modern gép- és vegyipar, a gyáripár, a modern kapitalizmus. Az egyesítést követően tehát „két Itáliáról” beszélhettünk, a hetvenes évektől azonban egyre világosabbá vált, hogy az ország nem kettő-, hanem hárompólusú, létezik egy alulról építkező fejlődési utat bejáró „harmadik Itália” is, mégpedig az ország középső és északkeleti régiójában. E területek rugalmasan tudtak reagálni az új gazdasági igényekre, miközben délen a nagyipari termelés megrekedt, az északkeleti és közép-itáliai régióban a kis- és középvállalkozások fejlődni kezdtek. Délen a fokozott elvándorlás következtében csökkent a társadalmi integráció, Északkelet- és Közép-Itáliában viszont a társadalmi összetartás az erős családi kötelékek következtében fennmaradt. A területi különbségekből adódó szétfeszítő, és esetenként szecesszionista törekvések ellenére Olaszország integritása a regionális autonómiát célzó reformoknak, illetve az ország politikai és gazdasági érdekei következtében mind a mai napig megkérdőjelezhetetlen.

Az utolsó fejezet egyfajta esettanulmányként mutatja be Pécs stratégiai szerepét és a délnyugati kapcsolatrendszerben betöltött „kapuváros funkcióját”. A város földrajzi elhelyezkedése folytán ugyanis meghatározó szerepet játszhat a balkáni térséggel kialakított kapcsolatokban. Ez a szerep nem csupán a 2010-es évben betöltött Európa Kulturális Fővárosa funkcióból adódik, hanem abból is, hogy Magyarországnak az EU soros elnökeként jelentős szerepe lehet a nyugat-balkáni államok Európai Unióhoz történő csatlakozásának előmozdításában.

A világos stílusú és szerkezetű kötet nem csupán tudományos életben jártas kutatók és egyetemi oktatók körében, hanem annál szélesebb körben is érdeklődésre tarthat számot, hiszen a számos primer és szekunder forrást felhasználó kutatás elsődleges feladata, hogy a szerző által meghatározott, „kritikus, oknyomozó földrajz” módszertanán keresztül segítsen eligazítani, és iránytűt adni a dél-európai térség rendkívül bonyolult viszonyrendszerében. A kötetben számos táblázat, adatsor, grafikon és térkép segíti a folyamatok jobb megértését. A rendkívül gazdag, közel húszoldalas bibliográfia és jegyzetanyag, illetve a magyar és nemzetközi szakirodalom elméleteit bemutató hivatkozások segítségével megvalósított kutatás mély tudományos problémaérzékenységet tár elénk.

**Molnár Anna<sup>1</sup>**

---

<sup>1</sup> Egyetemi adjunktus, Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar.

## A pánarab illúziók szertefoszlása

### Kalmár Zoltán: Nincs béke a Közel-Keleten.

Áron Kiadó. Budapest, 2009. 339 p.

A XIX. század második felében megszületett politikai cionizmus a történelmi Izrael területén egy független zsidó állam megalakítását tűzte ki célul. Izrael Állam 1948-ban történt kikiáltásával kezdetét vette az arab-izraeli háborúk sora. Kalmár Zoltán „Nincs béke a Közel-Keleten” című könyve a második világháborút megelőző, és az azt követő évtizedek történelmi keretébe ágyazva mutatja be két meghatározó államférfi, David Ben-Gurion (1886-1973) izraeli államalapító miniszterelnök és Gamal Abdel Nasszer (1918-1970) egyiptomi államfő politikai életpályájának alakulását. Két ellentétes álláspontot képviselő személyiségről olvasunk, de nem választhatjuk el őket egymástól. Többek között ez az oka annak, hogy nem csak tisztán biográfiai leírással találkozunk az olvasó. A szerző belecsempészi a műbe filozofikus hangvételét, de az eseményeket közérthető módon fogalmazza meg. A kötet tizenegy, figyelemfelkeltő címmel ellátott fejezetből áll, mely már az elején jelzi, hogy Kalmár Zoltán a térség legfontosabb történései köré építi a két politikus életútját, továbbá, hogy a történelem folyásának megfelelően rekonstruálódnak a Közel-Keleten végbemenő események.

A könyv elején az olvasó olyan ismert nevekkal találkozhat, mint a híres reneszánszszakutató Jacob Burckhardt, vagy a nagyszerű író Stefan Zweig. De leginkább Hegel világtörténelem filozófiájára alapozva emeli ki a szerző könyvének fő gondolatmenetét: „*a világszellem a világtörténelmi egyénben rejlő dinamizmus kiaknázásával viszi véghez akarátát*”. Ezek után Izrael és Egyiptom politikatörténeti eseményeit, egymáshoz való viszonyát vizsgálja Kalmár Zoltán a két politikus közéleti tevékenységén keresztül. Ben-Gurion és Nasszer egy kor szülötte volt, de különböző társadalmi környezetből és kultúrából kerültek ki. Ez az oka annak, hogy „*egymás ellenfiguráiként*” tekinthetünk rájuk. De a két ambiciózus politikus között párhuzam is vonható: a „*nemzeti érdek alapú gondolkodásmód elsőrangú művelői*” voltak, és a demokrácia mellett ténylegesen soha sem kötelezték el magukat.

A XIX. századtól felerősödő cionista mozgalom bemutatása áll a könyv első részének középpontjában. A politikai cionizmus vezéregyénisége Theodor Herzl volt, aki elsőként vetette fel a nemzeti újjáéledés gondolatát, felforgatva ezzel Európa és a Közel-Kelet békéjét. *A zsidó állam* (1896) című munkájában egy utópisztikus elképzelés jelenik meg, ebben „*a nyelvek és a vallások iránt toleráns, kozmopolita világot képzelt el, ahol a zsidóellenesség megszűnését, és nem újbóli fellángolását prognosztizálta*”. Kalmár Zoltán hangsúlyt fektet az idealista szemléletű cionista vezéralak egy mondatára, melyben kifejeződik, hogy a cionista zsidóság megvalósíthatja elképzeléseit: „*Ha akarjátok nem mese!*”. Felvázolja a szerző, hogy számukra mit is jelentett Palesztina. Herzl halála után erős megosztottság lett úrrá a zsidóságon, változást csak az „*ólomidők*”, azaz a halálgyárak hozták.

Kalmár részletesen tárgyalja a palesztinai önrendelkezési konfliktus kibontakozásának eseményeit, és felvázolja a muszlimok antiszemitizmusának kialakulását. Bemutatja a cionista

mozgalmat felkaroló Nagy-Britannia korabeli szerepét és érdekeit, az 1917-ben kiadott, mér földkőnek számító Balfour-nyilatkozatot, és az arra történt reakciókat idézetekkel szemlélteti. Árnyalt képet kapunk a Közép-Kelet térségének franciák és britek általi átformálásáról. A szerző nemcsak dokumentumokat elemez, de a térség két világháború közti demográfiai adataival is szolgál. Arra a kérdésre válaszolva, miért Palesztinában kell lennie a zsidók országának, a következő választ kapjuk: „mert a szívét-lelkét jelképező bölcsőjét a Szentföld jelképezi”. De a szerző az arabok érveit is ismerteti, hogy miért maradjanak ők ott. Erre a megoldatlan konfliktussorozatra a második világháborút követően a nagyhatalmak is reflektáltak, a térség érdekeik egyik középpontjává vált. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió állásfoglalását az olvasó közelebbről is megismerheti. 1947. november 29. az a dátum, amikor Palesztinát kettéosztották egy arab és egy zsidó államra, ezzel a hontalan zsidóságnak otthont adva. Azért, hogy jobban belelássunk ennek a folyamatnak a menetébe, a szerző olyan információkkal lát el minket, mint az ENSZ-határozat előzményeinek részletes felvezetése, a szavazás eredményei, pontos statisztikai adatok rögzítése. A korabeli nagyhatalmak, az Amerikai Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval a főszerepben olyan feszültséget generáltak a Közel-Kelet térségében, mely a mai napig is tart. A problémát Kalmár Zoltán nemzetközi jogi szempontból is megközelíti, arra keresve választ, hogy egyáltalán létrejött-e Izrael, és ha igen, mekkora területen?

A Közel-Kelet arab országai nem értettek egyet a kialakult új helyzettel. A britek kivonulásával, de azok támogatásával indult meg Egyiptom, Szíria, Libanon, Transzjordánia és Irak együttes katonai offenzívája az új állam, Izrael ellen. A könyvből megismerhetjük, hogy Egyiptom milyen úton-módon keveredett bele ebbe az egész „játszmába”, továbbá, hogy az arabok első háborújának elvesztése mögött milyen okok húzódnak meg. Ezzel párhuzamosan pedig láthatjuk Izrael folyamatos előretörését, miközben a nagyhatalmak egymással folyó harcát is bemutatja a szerző.

Az 1953 júniusában megalakult Egyiptomi Köztársaság első emberének fokozatos kiemelkedését részletesen nyomon követhetjük a könyvben. Nasszer „önbizalma alapvetően nem birodalomépítő, hanem nemzetépítő, nemzetudat építő önbizalom” volt. A cionizmus mellett vitorlát bontott az új pánarabizmus nasszeri eszméje, mely 15 év alatt zátonyra is futott. A szerző megismerteti velünk Nasszer könyvét, „A forradalom filozófiáját”, melyben az egyiptomi politikus az arab boldogulásnak egy sajátos útját vázolta fel. Ben-Gurion mindent megtett annak érdekében, hogy Nasszert szélsőségesen negatív tulajdonságokkal ruházza fel, s ezáltal Nyugaton Egyiptom-ellenes hangulatot teremtsen. Kalmár összefoglalja Nasszer politikai jelentőségét Egyiptom történelmében: „valóságos modernizáló erőt képviselt Egyiptomban, aki képes volt stabilizálni az országot, és elfordította Egyiptomot egy gazdasági-szociális katasztrófa felé tartó pályáról”. A szerző ebben az esetben is a felszín mögé nézett, nem csak egy perspektívából vizsgálta meg az eseményeket, így látta meg Nasszerben azt a politikust, aki hazáját mentette meg. Bebizonyította, hogy Nasszer rendszere nem hordozta magában a fasizmus építőkockáit.

Kalmár Zoltán minden oldalt megvizsgálva kezdett bele a szuezi válság részletezésébe. A könyvben kiemelt helyet foglal el az e tárgykörrel kapcsolatos fejezet. Nasszer az asszuáni gát építéséhez hitelért folyamodott az őt támogató Amerikai Egyesült Államokhoz, de az visszavonta tőle az anyagi támogatás ígérését.

1956. július 26-án az egyiptomi elnök bejelentette a Szezezi-csatorna állami tulajdonba helyezését. Eközben a Szovjetunió támogató kezét nyújtott Egyiptomnak. Az olvasó mintha egy sakkjátszma jellemzésével találná magát szemben, és Kalmár az, aki betekintést nyújt annak lépéseibe. Szemléletesen bemutatja Nasszer kiváló szónoki képességét, amellyel tömegeket volt képes mozgósítani. Az egyiptomi elnök célja az volt, hogy a Nyugatot kiszorítsa a térségből. Nasszer ezzel a lépésével nemzetközi megosztottságot idézett elő. Az európai nagyhatalmak a Szezezi-csatorna feletti hatalmat mielőbb vissza akarták szerezni. Izrael hamar kapcsolatot teremtett Franciaországgal, és eközben folytatta közel-keleti megosztó politikáját. A szezezi válságot Kalmár remekül elhelyezi a hidegháborús logikában, ezzel komplex képet kialakítva az olvasóban a nemzetközi diplomácia korabeli bonyolult világáról. A britek és a franciák Izraellel szövetségre lépve inváziót indítottak Egyiptom ellen. De eközben az USA és a Szovjetunió úgy határozott, hogy a harcokat be kell szüntetni. Nasszer 1956-os diplomáciai győzelme újabb lendületet adott a lelkesítő pánarab illúzióknak, és az arab világban személye körül kultusz alakult ki. 1957 volt a „nasszerizmus” aranykora.

A szerző a továbbiakban megjeleníti az 1967-hez vezető utat, és Egyiptom politikai státuszának alakulását az arab országokkal: Jordánia szerepe ebben a kapcsolatrendszerben; Kairó és Damaszkusz viszonya; államszövetségek létrejötte. Láthatjuk, hogy húsz év elteltével a palesztinok integrálása nem sikerült. Kalmár részletesen ismerteti az ENSZ szerepvállalását is. 1967-ben Izrael amerikai támogatással a háttérben megindította támadását a környező arab országokkal szemben, ez volt a híres hatnapos háború. Jordániát, Egyiptomot és Szíriát külön-külön kényszerítette térdre. A harcok után világossá vált, hogy Izraelben húsz év alatt egy rendkívül stabil állam alakult ki, mely nagy befolyással rendelkezik. Kalmár körültekintően szemlélteti az Izraelben bekövetkező változásokat az elsőprő izraeli győzelem után: *„megerősítést nyert az a gondolat, hogy a zsidóság a történelem kiemelt nemzete, különleges szellemi és erkölcsi értékek, minőségek hordozója”*. Izrael nemzetközi megítélése negatív irányt vett, sok ország megszálló hatalomként tekintett rá, és rasszizmus vádjával illették. Kalmár az arabok helyzetét így értékelte a hatnapos háborút követően: *„a nasszerizmus sorsát végleg megpecsételte: ami eddig remény volt az arabok számára, az ezután nem több puszta illúziónál”*. Nasszert egy esetleges Izrael elleni támadásban a Szovjetunió támogatta, a kialakult helyzet megoldását csak egy újabb háborúban látta, de az egyiptomiaknak nem sikerült átkelniük a csatornán utolsó éveiben. A szerző végigvezeti az eseményeket Nasszer 1970-ig bekövetkezett haláláig, láthatjuk, amint a pánarabizmus egyre halványabbá válik. Az elnöki székben Anvar Szadat követte, aki lerombolta addigi munkáját, a *„Brutus-jelenség érvényesült”*. Ben-Gurion 1973-ban halt meg, mindössze három évvel élte túl legnagyobb ellenfelét.

A zárófejezetben láthatjuk, hogyan maradhat fenn egy vezető kultusza az utókorban, az emberekben milyen emlékek élnek nagy vezetőjükről. Ben-Gurion és Nasszer körül is kultusz formálódott. Kalmár ebben az utolsó fejezetben összehasonlítja a két politikust, a két pólust, rendszerezi az eddigi elemzéseket. A két államférfi a második világháborút követő évtizedekben a Közel-Kelet eseményeinek meghatározói voltak. A könyvben az író nagyobb hangsúlyt fektet Nasszer politikájának bemutatására, melyből levezeti Ben-Gurion válaszreakcióit.

Már a cím jelzi, hogy a téma annak ellenére, hogy nem a jelen történéseit öleli fel, mégis aktuális, mert a korábbi események alakították ki a mai állapotokat, ma sincs béke a Közel-Keleten. A sorok között olvasva kitűnik, hogy a szerző a kor eseményeinek hátterét kiválóan ismeri, minden egyes felmerülő eseményszálra magyarázatot kapunk. A képi illusztrációk vizuálisan is közelebb hozzák a legfontosabb eseményeket. Kalmár Zoltán a két politikai életrajz bemutatása során gazdag biográfiai összefüggésrendszert tár elénk, ezzel elősegítve, hogy az olvasó jobban megismerje azt a történelmi korszakot, melyben a két politikai vezéregyéniség élt. A könyvet azoknak ajánlom, akik szeretnének mélyebben belelátni azon események láncolatába, amelyek a Közel-Kelet térségében évtizedek óta zajlanak, és akik a miértekre is kíváncsiak.

**Bognár Klaudia<sup>1</sup>**

---

<sup>1</sup> Társadalmi tanulmányok szakos hallgató, Pannon Egyetem.